

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı
İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025)

Şâhidî'nin Gülşen-i Tevhîd İsimli Eserindeki Peygamber Göndermeleri

Hüseyin ŞIRA

Dr. Öğr. Üyesi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı
Anabilim Dalı

hsira@aybu.edu.tr

 0000000276902217

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 30.01.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 14.02.2025

Atıf/Citation

Şıra, Hüseyin (2025), Şâhidî'nin Gülşen-i Tevhîd İsimli Eserindeki Peygamber Göndermeleri, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025, 53-67.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz

Mevlânâ ve Mevlevîliğin Türk edebiyatı üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir. Bu gerçeklik pek çok şair ve eser üzerinde iz taşıyan bir memba olarak asırlar boyunca var olagelmıştır. XVI. Asrın önde gelen mutasavvıf şairlerinden Muğlalı İbrahim Şâhidî Dede'nin Arapça, Farsça ve Türkçe yazdığı eserlerinin yanında kendisine atfedilmekle birlikte aidiyeti tam olarak tespit edilememiş olan eserleri de bulunmaktadır. Şüphesiz bu eserlerinin içerisinde yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde bir hayli yazması nüshası bulunan, pek çok şerhe ve tercümeyle konu olan *Tuhfe-i Şâhidî* isimli manzum Farsça-Türkçe sözlük haklı bir şöhrete sahiptir. Bu eserden sonra yine büyük bir ilgiye mazhar olmuş eseri de *Mesnevî-i Manevî*'nin her cildinden seçilmiş belli sayılardaki beyitlerin Farsça beş beyitle şerh edilmesi şeklinde meydana getirilmiş olan *Gülşen-i Tevhîd*'dir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eserin başında 99 beyitlik bir giriş ile Şâhidî tarafından *Müfredât-ı Mesnevî* ismi verilen seçili beyitler için yazılmış 99 beyitlik bir dîbâce de bulunmaktadır. Tasavvuf yoluna giren dervişlere bir rehber niteliğinde yazılan *Gülşen-i Tevhîd*'de ilahî aşk başta olmak üzere ilim, hakikat, irfan bilgisi, ibadetler, güzel ahlak, sabır, takva gibi pek çok dinî ve tasavvufî konu üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu çalışmada Şâhidî'nin eserindeki peygamber tasavvuru üzerinde durulacaktır. Hz. Muhammed başta olmak üzere Hz. Âdem, Hz. İbrâhim, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Süleyman ve Hz. İsâ metin boyunca çeşitli vesilelerle zikredilmiştir. İsmi geçen peygamberlerin bulunduğu beyitlerden örnekler verilmek suretiyle kullanım amaçları tespit edilmiştir. Şâhidî'nin bu peygamberleri anmak suretiyle üzerinde durduğu meselelere dair anlatımını güçlendirme gayesini güttüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca farklı nazım şekillerinde yazdığı Türkçe şiirlerinin yer aldığı *Divan*'ında Şâhidî'nin, Osmanlı edebiyat geleneğinde peygamberler üzerinden yapılan göndermeleri kullanmasının tabii olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar sözcükler: Türk İslam Edebiyatı, Mesnevî-i Manevî, İbrahim Şâhidî Dede, Gülşen-i Tevhîd, Peygamberler

Prophetic References in Şâhidî's Work Titled Gulshan-i Tawhîd

Abstract

It is a well-known fact that Mawlânâ and Mevlevî thought have had a significant influence on Turkish literature. This reality has existed for centuries as a source that has left its mark on many poets and literary works. One of the leading Sufi poets of the 16th century, Shahidi from Muğla, wrote works in Arabic, Persian, and Turkish. In addition to these works, there are also some texts attributed to him whose authorship has not been definitively established. Undoubtedly, among his

works, the poetic Persian-Turkish dictionary *Tuhfe-i Shahidi* has gained well-deserved fame, as it has numerous manuscript copies in libraries both within and outside the country and has been the subject of many commentaries and translations. Another of his works that has attracted significant attention is *Gulshan-i Tawhîd*, which consists of selected couplets from each volume of *Mathnawî*, explained through five-couplet commentaries. Written in the mathnawî poetic form, the work begins with a 99-couplet introduction, followed by a 99-couplet preface titled *Müfredât-ı Mathnawî*, written by Şâhidî for the selected verses. As a guide for dervishes embarking on the path of Sufism, *Gulshan-i Tawhîd* focuses on various religious and mystical themes, including divine love, knowledge, truth, wisdom, worship, good morals, patience, and piety. This study will examine Shahidi's conception of prophets within his work. Throughout the text, Prophet Muhammad, along with Adam, Abraham, Joseph, Moses, Solomon and Jesus are mentioned on various occasions. By providing examples of the couplets in which these prophets appear, their intended use and significance will be analyzed. It is understood that Shahidi aimed to reinforce his discourse by referring to these prophets. Additionally, considering that Shahidi wrote Turkish poems in various poetic forms in a volume substantial enough to form a small divan, it is natural to state that he made use of prophetic references in the tradition of divan literature.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Mathnawî, Ibrahim Shahidi Dede, Gulshan-i Tawhîd, Prophets

Giriş

Erken dönemde Türkçeye girip yerleşen ve Farsça kökenli bir kelime olan peygamber “haber getiren” anlamına gelmektedir (Yavuz, 2007, s. 257). Arapçada *nebî* ve *resul* kelimeleriyle ifade edilen bu kavram Kur’ân’da Allah’ın buyruklarını ve öğütlerini muhataplara bildirmek üzere seçtiği elçi anlamında kullanılmaktadır (Hac 22/75). Peygamberlerin bir kısmı Kur’ân’da haber verilmekle birlikte bir kısmının anlatılmadığı yine bir ayetle belirtilmiştir (Mü’min 40/78). Buna göre ismi geçenler arasında ilk peygamber Hz. Âdem, son peygamber ise Hz. Muhammed olup toplam 25 peygamberin ismi Kur’ân’da geçmektedir.

Türk İslam edebiyatında Allah ve Hz. Peygamber konulu nazım türlerinin yanı sıra Kur’ân’da ismi geçen peygamberlerin hayatlarından kesitleri anlatan *Kısâs-ı Enbiyâ* türü eserlerde büyük bir yer tutmaktadır. Bu eserlerin bazıları tek bir peygamberin hayatını konu edinirken kimileri de Kur’ân-ı Kerim’de ismi geçenlerin tamamına değinen ve çoğunlukla ibretlik hikayelerle ders vermeyi amaçlayan metinler şeklinde kaleme alınmışlardır. Klasik Türk edebiyatının manzum metinlerinde ise peygamberlere dair bu dinî ve kültürel bilgi ve birikimin yansımaları çeşitli göndermelerle çokça bulunmaktadır.

Genelde divanların baş taraflarında yer alan na'atler ile mesnevilerin başlangıcındaki salve kısımları Hz. Muhammed'e, yaratılış süreciyle Hz. Âdem'e, yüzünün güzelliği üzerinden Hz. Yûsuf'a, hayvanların dilini anlayan Hz. Süleyman'a, Tur Dağında Allah ile konuşması dolayısıyla Hz. Mûsâ'ya ve ölüleri diriltme mucizesi vesileyle Hz. İsâ'ya yapılan göndermeler Osmanlı edebiyat geleneğinin ayrılmaz birer parçası olmuştur.¹

Muğlalı bir Mevlevî şeyhi olan İbrahim Şâhidî Dede de mensup olduğu tarikat ve eserleriyle bölge halkının irşadı noktasında faaliyet göstermiş, bu doğrultuda kaleme aldığı manzum ve mensur metinlerle haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Bu çalışmada Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd* isimli mesnevisinde peygamberler üzerinden gerçekleştirdiği anlatım tarzı ele alınacaktır. Bunun için önce Şâhidî ve eseri kısaca tanıtılacaktır. Daha sonra *Gülşen-i Tevhîd*'de ismi geçen peygamberlerin, metinde hangi yönleriyle işlendiği ve anlatıma ne tür katkı sağladığı belirlenmeye çalışılacaktır.

İbrahim Şâhidî Dede ve Gülşen-i Tevhîd

Sufi bir şair olan Şâhidî'nin asıl ismi İbrahim olup 875/1470'te Muğla'da dünyaya gelmiştir.² Babası Muğla Mevlevihanesi şeyhi Sâlih Hüdâyî Dede (ö. 885/1480-81)'dir. İlk dini bilgilerini ve Farsçayı öğrendiği babasını on yaşında kaybettikten sonra bir müddet kazzâz çıraklığı yapan Şâhidî, 18 yaşına geldiğinde Muğla civarında ders alacak hoca bulamayıp İstanbul ve Bursa'da medrese eğitimi almak üzere memleketinden ayrıldı. Muğla'ya döndükten sonra dervişlik arzusu ağır basan Şâhidî sırasıyla Muğla'daki Şeyh Bedreddin (ö. 889/1484)'e, Lazkiye'deki Fânî Dede (ö. 910? /1504?)'ye, Mevlânâ soyundan gelen Paşa Çelebi'ye ve son olarak da Afyonkarahisar Mevlevihanesi postnişini Dîvâne Mehmed Çelebi'ye intisap etti (Tan, 2020). Şeyhinin vefatından sonra Muğla Mevlevihanesi'nin şeyhliğini üstlendi. Ömrünün kalanını yazdığı eserleriyle ve bölge halkının irşadıyla geçirdi. Her yıl şeyhinin kabrini ziyaret için gittiği Afyonkarahisar'a son gidişi olan h. 957/1550'de kırk gün kaldıktan sonra oğlu Şuhûdî Efendi'ye (ö. 1000/1591) şeyhliği teslim edip Muğla'ya gönderdi. Afyonkarahisar'da vefat eden Şâhidî, şeyhinin yanında defnedildi. Türkçe ve Farsça *Divan*larının yanı sıra *Gülşen-i Envâr*, *Gülşen-i Esrâr*, *Gülşen-i Tevhîd* gibi Farsça, *Gülşen-i Vahdet* gibi Türkçe kaleme aldığı dini-tasavvufî mahiyetteki mesnevileri bulunan Şâhidî'nin en bilinen eseri ise pek çok şerh ve tercümeyle konu olan *Tuhfe-i Şâhidî*'sidir. Bunlardan başka isimleri kaynaklarda zikredilmekle birlikte nüshalarına ulaşılamayan *Gülistan Şerhi* ile Arapça kaleme alındığı belirtilen *Sohbetnâme* ve *Müşâbedât*-

¹ İsmi geçen peygamberlere dair şu çalışmalara müracaat edilebilir: (Aydemir, 2006; Çakan & Solmaz, 2008; Köksal, 2009). Ayrıca Klasik Türk edebiyatında peygamberlere dair yapılmış şu çalışmaya müracaat edilebilir: (Özbek Arslan, 2024).

² Şâhidî'nin hayatı, eserleri ve şahsiyetini konu alan kaynak ve çalışmalardan bazıları için bk. (Bursalı Mehmed Tâhir, 2016, ss. 99-101; Çıpan, 1985, s. XIII-XXXIII; Genç, 2000, ss. 153-155; Gölpinarlı, 2018, ss. 131-139; Mustafa Sâkib Dede, 1866, ss. 15-19; Önkaş, 2012). Burada İbrahim Şâhidî Dede'ye dair Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki "Şâhidî" maddesinden istifade edilmek suretiyle kısa bir verilecektir (Çıpan, 2010, ss. 273-274).

ı *Şâhidîyye*'si olduğuna dair de bilgi bulunmaktadır. Ayrıca Şâhidî'ye ait olduğu iddia edilen *İşkenâme*, *Tıraşnâme* ve *Risâle-i Âfâk ü Enfüs* isimli eserler de kaynaklarda ve çalışmalarda belirtilmektedir.³ *Tuhfe-i Şâhidî* den sonra Şâhidî'nin yurt içindeki ve yurt dışındaki kütüphanelerde en çok nüshası bulunan eseri *Gülşen-i Tevhîd*'dir.⁴ Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserin dili Farsçadır. "Fâilâtün, fâilâtün, fâilün" kalıbıyla kaleme alınan eserin yazılış tarihi h. 937 olarak şu beyitte yer almaktadır:

هم نوشتم آن زمان تاریخ او ** بلبلی کو گلشن توحید جو (Şâhidî, 940, s. 2a)⁵

Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî* sinin altı cildinden herhangi bir usul ve konu takip edilmeksizin seçilen beyitlerden oluşan *Müfredât-ı Mesnevî* isminde bir seçki hazırlayan Şâhidî, daha sonra kendisine gelen talep üzerine bu beyitleri beşer beyitle şerh etmek suretiyle birbiriyle irtibatlandıran bir metin kaleme almış ve *Gülşen-i Tevhîd* ismini vermiştir. Tasavvuf yoluna giren müritlerin gelişimine katkı sağlamak amacıyla yazılan bu eser bir rehber niteliğindedir. Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî (ö. 1197/1783) tarafından manzum, Mithat Bahârî Beytur (ö. 1970) ve Afif Tektaş (ö. 1980) tarafından mensur bir şekilde tercüme edilen eserin Süleyman Zâtî (ö. 1175/1761) ve Hemdem Çelebi (ö. 1275/1859) tarafından yapılmış şerhleri de bulunmaktadır.⁶ Eserin muhtevasını oluşturan konular arasında ise ilahî aşk, edep, sakınılması gereken kötü huylar ile güzel ahlaka dair övülen davranışlar, şeyh-mürît ilişkisi ile varlık-yokluk, fenâ-bekâ, sûret-mânâ gibi tasavvufun temel kavramları bulunmaktadır. Geniş bir konu yelpazesinin varlığı anlatılan hususları çeşitli göndermelerle ve benzetmelerle güçlü kılmayı gerektirdiği için pek çok dini, tasavvufi ve tarihi şahıs, kavram, olay ve mekânın metin boyunca geçtiği görülmektedir. Bunlar içerisinde peygamberler de bir hayli yer tutmaktadır.

***Gülşen-i Tevhîd* de İsmi Geçen Peygamberlere Yapılan Göndermeler**

Mevlânâ *Mesnevî* sinde peygamberleri ve onların mücadelelerini ele almakla kalmamış onların kıssaları üzerinden oluşmuş tasavvufî remizleri de anlatımını güçlendirmek için kullanmıştır. Mevlânâ, bu doğrultuda onların gönderilmesindeki hikmeti, mucizeleri, sabırla tebliğ'e devam etmelerini anlatan hususlar başta olmak üzere Kur'ân'da kıssaları geçen Hz. Âdem, Hz. İbrâhîm, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ gibi birçok peygambere eserinde atıfta bulunmuştur.⁷ *Mesnevî* den seçilen beyitlerin şerhi niteliğindeki *Gülşen-i Tevhîd* de de bu üslubun devam ettiği görülmektedir.

³ Şâhidî'nin eserleri üzerine bilgi ve değerlendirmeler için bk. (Gölpınarlı, 2018, ss. 135-139; Çıpan, 1985, s. XXIII-XXXIII; Şimşekler, 1998, ss. 40-52; Şıra, 2022, ss. 11-18).

⁴ *Gülşen-i Tevhîd*, *Mesnevî* den intihap yoluyla alınan beyitlerin bir şerhi olması hasebiyle, *Tuhfe-i Şâhidî* den sonra İbrahim Şâhidî Dede'nin en fazla rağbet görmüş eseri olup pek çok el yazması nüshası bulunan bir metindir. Eser aynı zamanda Musul Adliye Müfettişi olan Ahmed Niyazi (ö. 1318/1900) tarafından 1298/1881'de bastırılmıştır. bk. (Şâhidî, 1298).

⁵ Beytin tercümesi şu şekildedir: "Ben de o zaman onun tarihini yazdım/Tevhîdin gül bahçesini arayan bülbül nerede?" Beytin ikinci mısraındaki harflerin ebced hesabına göre toplam değeri *Gülşen-i Tevhîd* in yazılış tarihi olan 937'yi vermektedir.

⁶ *Gülşen-i Tevhîd*, tercümeleri ve şerhleri hakkında bilgi için bk. (Şıra, 2022, ss. 18-164).

⁷ *Mesnevî* de peygamber kavramına dair çalışma için bk. (Gürer, 2005, ss. 103-120).

Edebî *Gülşen-i Tevhîd*'de sıklık sırasına göre ismi geçen peygamberler şunlardır: Hz. Muhammed, Hz. Yûsuf, Hz. Âdem, Hz. Îsâ, Hz. Süleyman, Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhim. Bu başlıkta, ismi geçen peygamberlerin insanlığa gönderiliş sırasına göre metinde hangi özellikleriyle, nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır.

Hz. Âdem

Eserin başında yer alan manzum mukaddimenin 4. beytinde Allah tarafından Hz. Âdem'in topraktan yaratılıp ruh üflenmesi hadisesi üzerinde durulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de Âl-i İmrân 3/59, Hicr 15/26 ve 28 ile İsrâ 17/61. ayetlerde Hz. Âdem'in topraktan/çamurdan yaratıldığı; Hicr 15/29, Enbiyâ 21/91, Secde 32/9, Sâd 38/72 ve Tahrîm 66/12. ayetlerde ise "kendi ruhumuzdan üfledik" şeklindeki ifadesiyle insanın canlı bir varlık haline getirilme süreci anlatılmaktadır. Bu beyitte Şâhidî'nin insanoğlunun atası olarak kabul edilen Hz. Âdem'in yaratılış süreçlerine gönderme yaptığı anlaşılmaktadır. Sonraki iki beyitte de yine Hz. Âdem'in soyundan gelen insanların dünyayı inananlar ve inkâr edenler olarak doldurdıkları ve nice peygamberlerin onun soyundan geldiği üzerinde durulmuştur. Beyitlerin tercümesi şu şekildedir:⁸ "Âdem'in cismine su ve topraktan yoğurarak vücuda getirdi. Kendi temiz ruhundan ona üfördü. Yeryüzü, Âdem'in evlatlarıyla doldu. Kûfür ehli de din ehli de ondan hasıl oldu. Nice nice kitap sahibi olan ve olmayan peygamberlerin iftiharî dinin serveri seçkin Hazret-i Muhammed Mustafa onun neslinden geldi." (Şâhidî, 2002, s. 11). Buradaki beden ve ruh ikilemesi metnin ilerleyen bölümlerinde suret ve mana anlatımları üzerinden de devam etmiştir. Hz. Âdem'in vücudunda ortak bir şekilde suretinin hayvan ve manasının da melek olması durumu üzerinde durularak hangisi ağır basarsa insanın meylinin o yöne olacağı vurgulanmıştır. Yine Hz. Âdem'e ruh üflenmesi metaforuna yapılan göndermelerinden biri de müride kim olduğunu hatırlatmak sadedinde söylenen şu ifadelerdir:

"Sen nesen? Allah'ın 'Nefahtü min ruhi; Ruhumdan üfördüğüm bir nefhasın' buyurduğu ruhsun. Yoksa sen Âdem neslinden değil misin? Âdem'in cismi bütün cisimlerin tohumudur. Onun can güneşinden canlara ziya vardır. Âdem'in canı Rabbimizin nefhasıdır. Onun canından canımız nasibini almıştır." (Şâhidî, 2002, s. 80).

Metinde insanların suret olarak Hz. Âdem neslinden gibi gözükse de buna aldanılmaması gerektiğine dair yapılan göndermede yine "ruh üflenmesi"ne bir vurgu bulunmaktadır. İlgili beyitlerin tercümesi şöyledir: "İnsanlar gerçi sûreta âdem sûretindedirler ama, sen onların hepsini Âdem deminden sanma. Allah'ın Âdem'e ruh üflemesi o ruhun feyzi insanların binde birinde göründü. Sûreta vakia hepsi onun neslindendirler. Fakat öz olmayınca kabuk beyhudedir." (Şâhidî, 2002, s. 81).

⁸ *Gülşen-i Tevhîd*'den yapılan alıntılar bu ve bundan sonraki beyitler için Mithat Bahârî Beytur'un yaptığı tercümeden verilecektir. bk. (Şâhidî, 2002).

Şeytanın, üstün olduğuna dair iddiasını kendisinin ateşten, Hz. Âdem'in ise topraktan yaratılması üzerinden yapması Şâhidî tarafından, insanın acziyetinin farkında olmaması ve yaptığı hatalardan dolayı başkalarını ayıplamayı terk etmek gerektiğini anlatmak için kullanılmıştır. A'raf 7/12. ayette geçen “Allah buyurdu: “Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?” (İblîs), “Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi.”⁹ ifadelerden hareketle şeytanın kendini üstün görmesine dair yapılan göndermelerin geçtiği beyitlerin tercümesi şöyledir: “Ben temizim, onlar pistirler deme. Çünkü İblîs, Âdem'den kendini yüce ve varlıkta gördüğü için İblîs oldu. Haydi her kötü kimseyi, sen de onun gibi olmandan kork...Allah'ın hüküm tuzağının huzurunda kendi aczini bil. İblîs kendi aczinden gafildi. Kendini âdemden yüce ve ileri görüyordu.” (Şâhidî, 2002, s. 73).

“Âdem, Allah'a karşı ağlasın inlesin diye yeryüzüne ağlamak için geldi.” anlamındaki *Mesnevî*'den seçilen bir beyitle (I/1634)¹⁰ Hz. Âdem'in dünyaya gülüp oynamaya değil mahzun bir şekilde ağlayıp inlemeye anlatılmaktadır (Şâhidî, 2002, s. 42). Nitekim bir önceki beyitte ağlama ve inleme ile noksandan kurtulup kemale erilebileceği belirtilmiş, sonraki şerh beyitlerinde ise kişinin ölümü unutup hırs ve arzularının esiri olması sonucu ömrünü ziyan edip noksan kaldığından habersiz bir şekilde her işini hile, tuzak, ahlaksızlık ve bozgunculukla hallederek sevinip mutlu olma gafletine düştüğü anlatılmıştır.

Hz. Âdem'e dair yapılmış farklı bir gönderme de insanlığın atası olmasına dairdir.¹¹ Tasavvuf yoluna giren dervişleri hor görmemek gerektiği, Hz. Âdem'in mahcubiyeti üzerinden yapılan bir atıfla *Mesnevî*'den seçilen şu beyitle (V/2761) yapılmıştır: “Sen beşeriyetin babası Âdem'in perdesinde bulundukça âşıklara, öyle serserice bakma.” (Şâhidî, 2002, s. 263).

İlk insan ve ilk peygamber olduğu semavi dinlerce kabul edilen Hz. Âdem'e dair *Gülşen-i Tevhîd*'de ön plana çıkan anlatı tarzının Kur'ân merkezli olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yaratılış, şeytanın üstünlük iddiası ile insanda var olan iyi ve kötü hâllerin kaynağının Hz. Âdem'den beri var olması hususlarının metinde işlendiği görülmektedir.

Hz. İbrâhîm

Yahudi, Hristiyan ve İslam dinlerinin müşterek olarak kabul ettikleri peygamber olan Hz. İbrâhîm ile ilgili *Gülşen-i Tevhîd*'de öne çıkan hususun nefis ve akıl/ruh tezathığı üzerinedir. Nemrud'un nefsi, Hz. İbrahim'in akıl/ruhu temsil etmesi üzerinden nefis-i levvâmenin kişiyi cehenneme sürüklemesi hususu anlatılmıştır. Şâhidî'nin konuya bakışı ise kişinin Allah'ın yardımıyla cehennemden kurtulup

⁹ Ayet mealleri Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı <https://kuran.diyaret.gov.tr/> sitesinden alınmıştır.

¹⁰ *Mesnevî*'den seçilen beyitlerin gösteriminde parantez içerisinde cilt ve beyit numarası yazılmıştır. Bu gösterimde Veled Çelebi İzbudak neşri esas alınmıştır. Çalışma için bk. (Mevlânâ Celâleddin, 2018).

¹¹ Hz. Âdem için kullanılan “Ebû'l-beşer” ifadesi için bk. (Pala, 2016, s. 6).

cennetin gül bahçelerine erişebileceği, bunun ise ilahî emirlere itaat etmekle mümkün olacağı yönündedir. Tersî durumunda ise insanların nefsin süflî istekleri doğrultusunda hareket ederek kendi felaketini hazırlayacağı noktasına bir vurgu vardır. *Mesnevî*'den seçilen beyit (II/3311) ve devamında yer alan şerh beyitlerindeki ifadelerin tercümesi şu şekildedir: “Nefs Nemrud’dur. Akıl ve can, Hak dostu İbrâhim peygamberdir. Ruh hakikati görüştedir. Nefs, delil araştırmadadır. Nefs Nemrud’unun gizli bir ateşi vardır. Akıl ve can Halîl’ini ateşe atar. Eğer tanrı sana yardım ederse o ateş aklına, canına gül bahçesi olur. Allah’ın emrine, fermanına itaat et ki nefsin ateşten kurtulsun.” (Şâhidî, 2002, s. 120). Burada Hz. İbrâhim’in ateşe atılması hadisesinin yer aldığı “Putperestler, “Eğer bir şey yapacaksanız, yakın onu ve böylece tanrılarınıza yardım edin!” dediler. Biz de “Ey ateş” dedik, “İbrâhim’e serin ve zararsız ol!” mealindeki Enbiya 21/68 ve 69. ayetlere de bir gönderme bulunmaktadır.

Hz. İbrâhim ve Nemrud üzerinden nefis-akıl/ruh zıtlığına dair başka bir beytin tercümesi de şöyledir: “Nefs melun olan Firavun’dur. Can Mûsâ’dır. Bu iki birbirine düşman senin vücudunda gizlidir. Belki melun şeytan da Cebrâil de Cenâb-ı Ahmed de Ebû Cehil de Nemrud da İbrâhim de hatta bütün hayır ve şer senin vücudundadır.” (Şâhidî, 2002, s. 138).

Hz. Yûsuf

Tevrat’ta ve Kur’ân’da ayrıntılı olarak kıssası anlatılan Hz. Yûsuf’a dair Türk ve Fars edebiyatları yanında Keşmir, Afgan ve Urdu edebiyatlarında da Yûsuf ve Züleyhâ, Kıssa-i Yûsuf, Yûsuf u Züleyhâ, Yûsuf ile Zelîhâ gibi adlar altında mesnevi şeklinde kaleme alınan hikâyeler bulunmaktadır (Koncu, 2013, s. 38). Kur’ân’da “ahsenü’l-kasas” yani en güzel kıssa olarak nitelenen Hz. Yûsuf’a dair Türk edebiyatında ön plana çıkan husus ise kuşkusuz onun yüzünün güzelliği üzerinden yapılan göndermelerdir (Pala, 2016, s. 484).

Bülbülün figanın, bir gül bahçesi olarak nitelendirilen cennetten ayrılmasıyla başlamasının anlatıldığı *Müfredât-ı Mesnevî* Dîbâcesinin başlangıcında, cennetteki renklerin “Allah’ın boyasıyla boyandık” (Bakara 2/138) ayetine vurgu bulunmaktadır. Hz. Yûsuf’un yüzünün güzelliğinin de gülistandaki bu renkten bir eser olarak alınması anlatılmaktadır. İlgili beytin tercümesi şu şekildedir: “Yûsuf peygamberin yüzünde o renkten eser vardı.” (Şâhidî, 2002, s. 17).

Metinde Hz. Yûsuf kıssasının öne çıkan unsurlarından olan kurt kapması (Yûsuf 12/17) ve zindana düşme (Yûsuf 12/33) metaforlarının kullanılmasıyla amaçlananın ariflerle/salihlerle birlikte olmaya bir vurgu olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Yûsuf meşrebinde kimselerle beraber olanların mutluluğa erebilecekleri, kurt/canavar meşrepli insanlardan ise uzak durulması gerektiğini Şâhidî’nin müritlerine bir uyarısı olarak nitelendirilebilir. Bu hususlara dair beyitlerin tercümesi şöyledir:

“Dostça arkadaşlık yapmak istiyorsan bir ârifle arkadaş ol ki senin önüne irfan sofrası kursun.
Kendine bir Yûsuf ara, kurtlardan uzaklaş. Yûsuf’un güzel yüzüyle sevin neşelen. Kurtluk

huylarıyla huylanıp kalan can, Yûsuf'un yüzünü nasıl görebilir? Söyle! Bir Yûsuf bulursan Mısır'ın zevalsiz sultanını buldun demektir. Onun için yürü! Kurtlardan kaç da Yûsuf'u bul. Bizim tenimiz bu cihanın kuyusu ve zindanıdır. Allah'ım! Bizi gaflet kuyusunun ve zindanın şerrinden kurtar!" (Şâhidî, 2002, s. 149).

Mısırlı azizin karısının, kadınları toplayıp Hz. Yûsuf'un güzelliğini göstermesi ve kadınların şaşkınlıktan ellerini keserek bu bir insan olamaz demelerini konu alan ayete (Yûsuf 12/31) gönderme yapan beyitlerde Şâhidî, Allah aşkına engel olan şeyin ten perdesi olduğunu anlatma gayesini gütmüştür. Mananın yanında dış güzelliğin bir şey ifade etmeyeceğini vurgulayan şair asıl güzelliği bulmak için kişinin özünde olduğunu belirtmektedir. Bu konuyla ilgili beyitlerin tercümesi şu şekildedir:

"Mısır kadınlarının aklı Yûsuf'un aşkına feda oldu ve Yûsuf'un güzellik şarabından sarhoş oldular da haberi olmadan ellerini kestiler. Yûsuf'un güzelliği aklı alırsa Allah'ın güzelliği Yûsuf'un güzelliğinden aşağı mıdır? O ne yapmaz? Yûsuf'un güzelliği, Tanrı'nın güzelliğinden ancak bir yudumdur. O mana güzelinin önünde suret güzelliği nedir ki? Yüzlerce Yûsuf güzelliğinin aslı, ululuk sahibi olan Tanrı'nın güzelliğidir. Ey cesaretle kadından daha aşağı adam! O güzelliğe feda olmaya bak. Yûsuf'un teni, can Yûsuf'una perdedir. Perdeyi kaldır da Yûsuf'u bul. Aradan ten perdesi kalkarsa can Yûsuf'u sana görünür. Aradaki bu beşer perdesini yırt." (Şâhidî, 2002, ss. 268-269).

Hz. Süleyman

Babası Hz. Dâvûd da bir peygamber olan Hz. Süleyman hükümdarlık yapması, hayvanların dilini anlaması, cinlerin ve rüzgârın da onun hakimiyeti altında olması gibi özellikleri dolayısıyla dini-tasavvufî metinlerde yapılan göndermelerde sıkça kullanılan bir metafor olmuştur.¹² Bu doğrultuda bir Mevlevî şeyhi olması hasebiyle Şâhidî, müritlerine tarikatın usul, erkan ve adabını anlattığı eserinde mensup olduğu yolun öncüsü olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin vasıflarına da değinmiştir. Bu hem Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetin göstergesi hem de eserini kaleme alırken onun himmetinden/yardımindan bahsetme ihtiyacından kaynaklanan bir durumdur. Mevlânâ'nın şahsiyetinin ve ilminin büyüklüğünden bahsederken Şâhidî, kendisiyle onun arasındaki durumunu Hz. Süleyman ile aşağı seviyedeki bir karıncaya (Neml 27/18, 19) benzetmiştir. İlgili beytin tercümesi şöyledir: "Ben o büyük padişahı nasıl vafedeyim? O Süleyman'dır, ben ise kınanmaya layık bir karıncayım." (Şâhidî, 2002, s. 19).

Metinde Hz. Süleyman ve karınca benzetmesinin yer aldığı bir diğer kısımdaki beyitlerin tercümesi ise şu şekildedir: "Süleyman'dan uzaksın, ayrısın. Karınca gibi bir buğday tanesi için daha ne kadar dolaşıp duracaksın? Sen bir karınca gibisin, bir buğday tanesi için koşarsın. Kendine gel. Süleyman'ı

¹² Fars ve Türk edebiyatı başta olmak üzere doğu edebiyatlarında çeşitli şekillerde ele alınan ve müstakil mesnevilere de konu olan Hz. Süleyman'ın kıssa ve menkıbelerine pek çok çalışma bulunmakla birlikte bilgi için şunlara bakılabilir: (Akkaya, 2010, ss. 60-62; Pala, 2016, ss. 411-412). Ayrıca Klasik Türk edebiyatında Hz. Süleyman ve mucizeleriyle ilgili çalışma için bk. (Şenödeyici, 2024, ss. 323-334).

iste, niçin aldanıyor yanlış yola sapıyorsun? Taneden maksat, vefasız aşağılık dünyadır. Süleyman'dan maksat, vergili Allah adamlarıdır. Sen bu çürük taneyle kanaat edersen, Sâni'in hüsn ü cemâlinden gafil kalırsın." (Şâhidî, 2002, ss. 123-124). Burada Şâhidî, Allah dostu sâlih kimselerle birlikte olmak gerektiği ve kişinin içinde bulunduğu ortamların manevi seviyesine dikkat etmesinin önemi vurgulanmak suretiyle Hz. Süleyman ve karınca örneği üzerinden bir mesaj vermiştir.

Hz. Süleyman'ın kuşların dilini bilmesi (Neml 27/20-28) metaforunun kullanıldığı bir beytin tercümesi ise şöyledir: "Kim anlayabilir ki bu Rabbanî sırdır, Süleyman peygamberin kuş dilidir." (Şâhidî, 2002, s. 216).

Hz. Mûsâ

Üç semavi dinin de büyük bir peygamber olarak kabul ettiği, kendisine Tevrat indirilen Hz. Mûsâ İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarması dolayısıyla peygamberler tarihi açısından ön plana çıkmakta ve Kur'an ile sahih hadislerde ismi en çok zikredilen peygamber olarak dikkati çekmektedir.¹³ Şâhidî, uğursuz müridin şeyhiyle kendini bir görmesi ve kendini ön plana çıkarması hususunu anlatan *Mesnevî* beytinin (II/1578) şerhinde ilim ve hüner öğreten bir bilginden hikmet öğrenmek gerektiğini Hz. Mûsâ ve Hızır kıssası (Kehf 18/65-82) üzerinden anlatmıştır. İlgili beytin tercümesi şu şekildedir: "...çalış da hakîm olan kimseden hikmet öğren. Mûsâ peygamber gibi yürü, bir Hızır ara." (Şâhidî, 2002, s. 107).

Hz. Mûsâ ile ilgili göndermelerde daha evvel Hz. İbrâhim'de ifade edildiği üzere nefis-cân/ruh tezatlığı üzerinden de bir anlatım mevcuttur. Burada Firavun ile Hz. Mûsâ'nın zıtlığı üzerinden insanda bulunan iki hâlin tarifi yapılmıştır. Bir *Mesnevî* beyti (III/1253) olan bu ikilem şöyle tercüme edilmiştir: "Mûsâ da senin varlığındadır, Firavun da. Bu iki düşmanı kendinde araman gerekir. Nefs melun olan Firavun'dur. Can Mûsâ'dır. Bu iki birbirine düşman senin vücudunda gizilidir." (Şâhidî, 2002, ss. 137-138).

Firavun'a yapılan bir başka göndermede de Allah katındaki acizliğinin farkında olmayıp kendini üstün görme durumunun anlatıldığı beyitlerin tercümesi ise şöyledir: "Hakk'a karşı aczi bırakıp da kendini müstağni gören nefis, kafır bir Firavun kesilir. Ey derviş, güçsüzlükle Firavunluktan ve kafırlıktan kurtuldun, Allah'a şükret." (Şâhidî, 2002, s. 324).

Hz. İsâ

Eserin girişinde irfan tahsilinin öneminin anlatıldığı kısımlarda peygamberler tarihinin en tartışmalı konularından biri olan nüzûl-i İsâ meselesine¹⁴ dair göndermeler yer almaktadır. Burada Hz. İsâ'nın

¹³ Hz. Mûsâ'ya dair bilgi için bk. (Harman, 2000, ss. 207-213). Ayrıca Klasik Türk edebiyatında Hz. Mûsâ ve mucizeleriyle ilgili çalışma için bk. (Bozkurt & Özbek Arslan, 2024, ss. 261-322).

¹⁴ Nüzûl-i İsâ meselesine dair bilgi için bk. (Çelebi, 2000, ss. 472-473).

yeryüzüne inmesinin yaklaştığı bir zaman diliminde olunduğu için irfan eğitimi yolunda insanların gönlünün ve idrakinin incelendiği, kabiliyetlerinin ise arttığı vurgulanmıştır. Ayrıca Hz. Îsâ geldiğinde Cenâb-ı Hakk'ın sırlarının da ortaya çıkacağı, kişinin ma'rifetullah'tan başka bir şey ihtiyaç duymayacağı anlatılmıştır. İlgili beyitlerin tercümesi şöyledir: “Bu devir irfan devridir. O hakikat Mesîhi'nin yeryüzüne inmesi yakınlardı. Âdemoğullarının arasında Mesîh ininceye kadar daima insanların kabiliyeti artar. Mademki çağın Îsâ'sının gelmesi yakınlardı beşerin gönlü de idraki de incelirdi. Vaktin Mesîhi, Mehdîsi, sâhib-i zamanı gelince Hakk'ın sırları ayan olur. Öyleyse gel çalışarak irfan tahsil etmeye bak.” (Şâhidî, 2002, s. 15).

Metinde *Mesnevî*'den seçilen bir beyitte (I/1599) geçen Mesîh ifadesiyle insanların canlarından/ruhlarından perde kalksaydı her sözlerinin Hz. Îsâ'nunki gibi olacağına bir gönderme şöyle yapılmıştır: “Canlardan perde kalksaydı, onların her sözü mesîhane olurdu.” (Şâhidî, 2002, s. 41). Kişinin yeryüzüne Allah için ağlasın inlesin diye gönderildiğini anlatan *Mesnevî* beytinin (I/1634) şerhinde ten ile ruh mukayesesi yapılırken tenin adeta bir eşek gibi yeşilliklerde karnını doyururken canın/ruhunun ise Hz. Îsâ gibi zayıflıktan inleyen bir hâlde oluşu şöyle anlatılmıştır: “Eşek nefsi yeşilliklerle otlatıyorsun. Can Îsâ'sı ise nasipsizlikten zayıflamış inliyor.” (Şâhidî, 2002, s. 43).

Şeyhin huzurunda/gözetiminde olmanın öneminin anlatıldığı bir beytin şerhinde “Sen ölüsün. O zamanın Îsâ'sıdır. Onun nefesinin feyziyle ebedi hayata erersin.” (Şâhidî, 2002, s. 103) denilerek Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltme mucizesine (Mâide 5/110) bir gönderme yapılmıştır. Yine aynı ayette geçen ve Hz. Îsâ'nın mucizelerinden biri olan beşikteyken konuşmasına yapılan gönderme ise kişinin yaşına, kılığına kıyafetine değil Allah'a olan yakınlığına göre değerlendirilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Gerçek bir pîrin nasıl olması gerektiğini anlatan beyitlerin tercümesi şu şekildedir: “Mesîh, beşik çocuğuydu. Fakat daha beşikteyken fasih bir pîrdi. Hakk'ın visaline ermedikçe hiç kimse uzun ömürlü olamaz. Dostun visaline eren bir genç hakiki pîrdir. Sen ona mürid olmaya bak. Ey ihtiyar, aksakallı olmuşsun ama mademki Tanrı'dan uzaksın, çocuksun.” (Şâhidî, 2002, s. 207).

H.z. Muhammed

H.z. Peygamber ile ilgili metinde yapılan göndermeler klasik mesnevi girişlerinde bulunan salve ifadeleriyle başlamaktadır. H.z. Peygamber'in Hz. Âdem'in neslinden gelen peygamberlerin övücü olduğu binlerce salat ve selamın ona, ailesine ve ashabına gönderildiğini anlatan beyitlerin tercümesi şöyledir: “Nice nice kitap sahibi olan ve olmayan peygamberlerin iftihar, dinin serveri seçkin Hazret-i Muhammed Mustafa da onun neslinden geldi.” (Şâhidî, 2002, s. 11). Bir gül bahçesine benzetilen cennettin kokusunu H.z. Peygamber'in Yemen'den gelen bir koku olarak aldığını belirten beytin tercümesi “Kokusu Peygamberimiz Cenâb-ı Ahmed'in Yemen tarafından kokladığı Rahman kokusuydu.” (Şâhidî, 2002, s. 17) şeklindedir. Burada aynı zamanda manevî âlemin kokusunu ifade

etmek için hem Yemen'e hem de Hz. Peygamber'i hayattayken çok istemesine rağmen görememiş olan Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî'ye (ö. 37/657) bir gönderme yapıldığı görülmektedir (Şıra, 2022, s. 126).

Şâhidî, *Müfredat-ı Mesnevî*'nin dîbâcesinde *Mesnevî*'ye dair övgülerini sıraladığı beyitlerin birinde Hz. Peygamber'in getirdiği dini/şeriatı açıklayan, gösteren bir güneş gibi şeklinde bir nitelememiştir. Beytin tercümesi şöyledir: “*Mesnevî* Tanrı hidayetinin tefsiridir. Hakkanî tevilidir. *Mesnevî* Cenâb-ı Mustafa'nın şeriat güneşidir.” (Şâhidî, 2002, s. 18). Aynı bölümde ney metaforunun anlatıldığı beyitlerden birinde ise Cenâb-ı Hakk'ın sırlarını Hz. Peygamber'e, onun da Hz. Ali'ye söylemesinin konu alan beyit ise “O sırları Allah, Hazret-i Mustafa'ya Miraç'ta söylemişti. (O da) Cenâb-ı Ali'ye anlattı” şeklindedir. (Şâhidî, 2002, s. 19). Metnin ilerleyen bölümlerinde *Mesnevî*'ye yöneltilen eleştirilere cevap niteliğindeki beyitlere yine *Mesnevî*'den seçilmiş bir beytin (VI/2079) şerhiyle cevap verirken Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu İslam dini üzerinden yapılan gönderme şu şekildedir: “Bir köpeğin ağzından deniz pislenir mi? Güneş üflemeyle söner mi? Bizim sözlerimiz tevhid şekeridir. O şekeri veren şeker kamışı, Hazret-i Mustafa'nın şeriat bağından bitmiştir.” (Şâhidî, 2002, s. 294). Başka bir beyitte ise yine Hz. Peygamber'in dini üzere olmaya ve din yolunda çalışmaya vurgu yapılmıştır (Şâhidî, 2002, s. 300).

Metinde “Görüşünü, mezhebini ve altınını gizli tut” ifadesinin yer aldığı *Mesnevî* beytinin (I/1047) şerhinde Hz. Peygamber'in hadisi olarak nitelenen bu sözün anlamının nice hikmetler ve sırlar barındırdığını anlatan kısmın tercümesi şöyledir: “Bu söz Cenâb-ı Mustafa'nın hadisinin manalarıdır. Hikmetsiz değildir, Bunda çok sırlar vardır.” (Şâhidî, 2002, s. 38).

Hz. Peygamber gibi Allah'a dost olan kimsenin başka herhangi bir yardıma ihtiyaç duymaksızın yaşayabileceği “Hak ile dost olan, vahdet denizinde yüzen, Hak yolunda Peygamberimiz Cenâb-ı Ahmed gibi Cebrâil'in rehberliğine hâcet kalmadan Ulu Tanrı'nın visaline erer.” (Şâhidî, 2002, s. 50) denilmek suretiyle anlatılmıştır.

Şâhidî, Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ başlıklarında geçtiği üzere nefis-can/ruh tezatlığını anlatırken nefsi temsilen, Hz. Peygamber'in karşısında onun azılı düşmanlarından Ebû Cehil ismini kullanmıştır (Şâhidî, 2002, s. 138).

Hadis olmamakla birlikte dini-tasavvufî metinlerde sıkça geçen “Fakirlik benim iftiharımdır.” anlamındaki “الْفَقْرُ فُخْرِي” sözüne bir göndermenin yapıldığı beyitlerde kanaat ve takvadan dolayı meydana gelen fakrı cimrilerin fakirliğinden farklı ve uzak bir durum olduğu anlatılmıştır. Beyitlerin tercümesi şu şekildedir: “Riyazetten hâsıl ve ihtiyari olan yokluk, izzet ve ikramdır. Peygamber Efendimizin iftiharıdır. Peygamberlerin iftiharı olan Hazret-i Muhammed, bununla iftihar etti. Bunun kadrini yoksullar bilmezler.” (Şâhidî, 2002, s. 217).

Hız. Peygamber ile ilgili metinde geçen öndermelerden birisi de dini-tasavvufi eserlerin mutlaka değindiği “Nûr-ı Muhammedî” ya da “Hakikat-i Muhammedî” ifadesidir.¹⁵ Şâhidî burada farklı olarak “akl-ı Muhammedî” şeklinde bir kavram daha kullanmıştır (Yeniterzi, 1993, ss. 148-150). Onun vurgulamak istediği husus, din ve tasavvuf yolunda Hız. Peygamber’deki gibi bir akla sahip olan kimselerin rehberliğinde ilerlemek gerektiğine dairdir. Nitekim *Mesnevî*’den seçilen beytin (VI/2617) ve şerhinin tercümesinde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“Meclislerde rastlayacağın akıllar arasında, Peygamberimizde olan akıl gibi bir akıl ara. Peygamber Efendimizin aklı gibi kimde bir akıl vardır? Meğerki onun nuruyla aydınlanmış olsun. Tasavvuftan safa bulan akıldır ki Cenâb-ı Mustafa’nın nuru ile aydınlanır. Güzeller diyarı olan iğil şehrinin o güzellik çırağının nurlarından bütün gönöl ehli olanların gönöl mumları uyanmış, nurlanmıştır. Bütün âşıkaların, âriflerin gönöllerinde her zaman Nûr-ı Muhammedî parıldar. Sakın bir an bile o din padişahlarından ayrılma ki sen de Hazret-i Muhammed’in nuruyla aydınlanasın.” (Şâhidî, 2002, s. 301).

Metnin son beytinde dua niyetiyle söylenmiş bir ifade içerisinde de Hız. Peygamber’in yüzü suyu hürmetine Cenâb-ı Hakk’a kavuşma niyazının bulunduğu görölmektedir. Beytin tercümesi şu şekildedir: “Allah’ım! Bütün peygamberlerin iftiharı olan [Hız.] Muhammed’in yüzü suyu hürmetine bize visâlini nasip et.” (Şâhidî, 2002, s. 325).

Sonuç

Dini-tasavvufi mahiyette ve tasavvuf yoluna giren müritlere yönelik rehber niteliğinde bir eser olması münasebetiyle *Gülşen-i Tevhîd*’de, dervişlik yolunda dikkat edilmesi ve uygulanması gereken pek çok hususa temas edilmiştir. Yöntem bakımından da ele alınan konuların anlaşılır kılınması gayesiyle anlatımda etkileyici benzetmelere ve öndermelere ihtiyaç duyan Şâhidî, Kur’ân-ı Kerim’de ismi geçen peygamberlerden 7 tanesini eserinde sıkça zikretmiştir. Bu peygamberlerin klasik edebiyat geleneği içerisindeki mensur ve manzum pek çok eserde de zikredildiği bilinmektedir. *Gülşen-i Tevhîd*’de ise yukarda anlatılan peygamberlere dair yapılan öndermelerde ön plana çıkan hususları şu maddelerde sıralayabiliriz.

1. *Mesnevî*’den seçilen beyitlerin şerhi niteliğindeki eserde peygamberlerin kıssaları veya özellikleri üzerinden yapılan öndermelerin anlatımı etkili ve güçlü kılma düşüncesinden hareketle olduğu söylenebilir.
2. Hız. Âdem’in geçtiği yerlerde daha çok onun yaratılışına ve sonrasında şeytanın ona üstünlük taslamasına dair hususlar üzerinden bir önderme bulunmaktadır. Burada hem kısmi iktibas hem de telmih yoluyla Kur’an merkezli bir Hız. Âdem anlatısının yapıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda insanın içinde iyi ve kötü huyların olması durumu da Hız. Âdem-şeytan ikilemi üzerinden anlatılmıştır.

¹⁵ “Hakikat-i Muhammedî” kavramıyla ilgili bilgi için bk. (Demirci, 1997, ss. 179-180).

3. Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'nın geçtiği kısımlarda ön plana çıkan husus ise nefs-ruh ve nefis-akıl zıtlığının anlatılmasına yapılan göndermedir. Hz. İbrâhim'in Nemrud, Hz. Mûsâ'nın da Firavunla olan mücadelesine bazı yerlerde Hz. Peygamber'in Ebû Cehille olan mücadelesi de eklenmek suretiyle yapılan atıflarla hem tezat sanatına başvurulduğu hem de anlatımı güçlendirmek adına bir benzetme yoluna gidildiği görülmektedir.

4. Hz. Yûsuf'un metinde geçtiği beyitlerde ön plana çıkan hususun yüzünün güzelliği olduğu görülmekle birlikte bu kullanımın suret ve mana karşılaştırması üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır.

5. Hz. Süleyman ve karınca kıssasından hareketle Şâhidî, kendisi ile Mevlânâ arasındaki durumu ona olan muhabbet ve hürmetinin bir göstergesi olarak ifade etmektedir. Bu benzetmeyle Şâhidî'nin tasavvufî düşüncesinde Mevlânâ'yı konumlandığı nokta bakımından da önemli bir gönderme olduğunu söylemek mümkündür.

6. Hz. Îsâ'nın geçtiği beyitlerde ölüleri diriltmesi ve yeryüzüne indirilmesi üzerinden bir anlatımla gerçek bir mürşid-i kâmilin ölü ruhları diriltecek kıvamda olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

7. Hz. Muhammed ile ilgili göndermelerde ise klasik Türk edebiyatı metnlerinin neredeyse tamamında görüldüğü üzere ona duyulan sevgi ve yapılan övgülerin ön planda olduğu görülmektedir. Yine Hz. Peygamber'in getirdiği İslam şeriatının sıkı sıkıya takip edilmesinin tasavvuf yolunun saliklerine tembih ve tavsiye edilmesi de metinde değinilen bir husus olarak yer almaktadır.

Kaynaklar

- Akkaya, H. (2010). Süleyman (Edebiyat). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 38, ss. 60-62). TDV Yayınları.
- Aydemir, A. (2006). *İslâmî kaynaklara göre peygamberler*. TDV Yayınları.
- Bozkurt, K. & Özbek Arslan, N. (2024). Kelâm ve mucize: klasik Türk şiirinde Hz. Mûsâ. İçinde *Klasik Türk edebiyatında peygamberler* (ss. 261-320). Paradigma Akademi Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tâhir (2016). *Osmanlı müellifleri* (Ed. M. Çiçekler; cilt 1). Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Çakan, İ. L. & Solmaz, N. M. (2008). *Kur'ân-ı Kerîm'e göre peygamberler ve tevhîd mücâdelesi*. Ensar Neşriyat.
- Çelebi, İ. (2000). Îsâ (Kelâm). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 22, ss. 472-473). TDV Yayınları.
- Çıpan, M. (1985). *Muğlalı İbrahim Şâhidî hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri divan ve gülşen-i vahdet (tenkitli metin)* [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Çıpan, M. (2010). Şâhidî, İbrâhim. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 38, ss. 273-274). TDV Yayınları.
- Demirci, M. (1997). Hakikat-i Muhammediyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 15, ss. 179-180). TDV Yayınları.
- Genç, İ. (2000). *Esrar Dede: tezkiire-i şua'râ-yı mevlaviyye: inceleme, metin*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Gölpınarlı, A. (2018). *Mevlânâ'dan sonra mevlilik*. İnkılâp Kitabevi.
- Gürer, D. (2005). Mesnevî'de "Peygamber" kavramı ve peygamberler. *Tasavvuf ilmi ve akademik araştırma dergisi*, 14(103-120).
- Harman, Ö. F. (2000). Îsâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 22, ss. 465-472). TDV Yayınları.
- Koncu, H. (2013). Yûsuf ve Züleyhâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 44, ss. 38-40). TDV Yayınları.
- Köksal, M. A. (2009). *Peygamberler tarihi* (cilt 2). TDV Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin. (2018). *Mesnevi* (Ed. A. Gölpınarlı; Çev. V. Ç. İzbudak). Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Mustafa Sâkib Dede. (1866). *Sefîne-i nefîse-i mevlaviyân* (cilt 2). Mektebetu Vehbe.
- Önkaş, N. A. (2012). *Muğlalı İbrahim Şâhidî*. Muğla Valiliği.
- Özbek Arslan, N. (Ed.). (2024). *Klasik türk edebiyatında peygamberler*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Pala, İ. (2016). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü* (27. Basım). Kapı Yayınları.
- Şâhidî, İ. (940). *Gülşen-i tevhîd*. DTCF Kütüphanesi (El Yazmaları Bölümü).
- Şâhidî, İ. (1298). *Gülşen-i tevhîd*. Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası.
- Şâhidî, İ. (2002). *Gülşen-i tevhîd* (Çev. M. B. Beytur). Kırkambar Kitaplığı.
- Şenödeyici, Ö. (2024). Süleyman peygamber ve Anka'nın yokluğa sürgünü. İçinde N. Özbek Arslan (Ed.), *Klasik Türk edebiyatında peygamberler* (ss. 323-334). Paradigma Akademi Yayınları.
- Şıra, H. (2022). *Abdullah Salâhâddin Uşşâkî'nin terceme-i gülşen-i tevhîd'i (inceleme-metin)* [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Şimşekler, N. (1998). *Şâhidî İbrahim Dede'nin gülşen-i esrârı (tenkitli metin—tahlil)* [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez.
- Tan, B. (2020). Şâhidî, Muğlalı İbrahim Dede. İçinde *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahidi-muglali-ibrahim-dede>
- Yavuz, Y. Ş. (2007). Peygamber. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (cilt 34, ss. 257-262). TDV Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan şiirinde na't*. TDV Yayınları.